

MIT ÉR A KULTÚRA, HA MAGYAR?

Ebben a körben (MOÍKK) természetes, hogy az ún. magas kultúrának tág és még tágabb területeken kiváló ismerői, élvezői, sőt sokan szinte „profivá” váló művelői vannak. A következő „emlékmozzanataim” azonban a **népi kultúrához** kötődnek, ami remélem sokak számára nem csupán (hallomásból, írásból) ismert, hanem megélt valóság is volt.

A kultúra fogalmának nincs egységes elfogadott meghatározása, sőt két amerikai szerző, (Alfred L. Kroeber és Clyde Kluckhohn) *Culture* című könyvükben (1952) 175 különböző kultúra-definíciót mutatnak be. A kultúrát magam legrövidebben, mint **az emberi életnek a „mód-ját”** fogom fel, amelynek ezernyi ága, mozzanata és árnyalata van. A termelési kultúrától a fogyasztás, az evés, lakás, közlekedés, stb. kultúráján át a „művészetekig”. Egy kultúrának a „megélése” is, de leírása mindig csak töredékes lehet, „fakó” a valósághoz képest.

Így a számomra rendelkezésre álló tíz percben természetesen semmilyen kultúráról nem beszélhetek. Hasonlattanálva az egész kultúrának csak egy részéről, olyan mintha egy ember ruhatárának csupán egy darabjáról, egy kedves hétköznapi viseletéről, azaz a népi kultúráról szólnék. Azonban ezen viselet egyetlen apró elemének (mondjuk kötény, pruszlik, pártá) az ismertetése is túllépné időmet, ezért – azt mondhatom - csak **három apró gomb**ról lesz szó.

Előtte azért néhány szó arról, amit magam egy felvidéki kis faluban (Perkupán) 8-14 éves koromig, először passzívan, majd az utolsó 4-5 évben egyre aktívabban, megélhettem a **szerves népi kultúra** csodáját! Csupán két apró mozzanat ebből:

- Életem során több szép balett előadást átélhettem. Azonban ezeknél is mélyebb nyomot hagyott bennem az, amikor 8-10 férfit láttam egyszerre kaszálni, aratni. A minden zene nélkül összehangolódott mozgásuk szépsége akkor is megragadott, ma már lenyűgöz! Persze volt ott zene is. A kaszafenés vagy a kovácsmesternél a lópatkó kalapálása nem „bántó zörej”, hanem zene volt füleimnek.

- Édesanyám mondását, hogy az ember „**a szépség törvénye**” szerint is alkot, dolgozik, számtalan helyen és formában megéltem, pl. a kapálásnál is! A magas művészetben ez nekem József Attilánál köszönt vissza: „*dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes*”. /☒Ne légy szeles ... Bár a munkádon más keres☒/

- Szinte nem ismerek olyan irodalmi, művészeti műfajt, amelynek a csiráival ott ne találkoztam volna. Ezek között a dalok, a nóták nagy teret foglaltak el, s az eseteim is ehhez kapcsolódnak.

A nyolcadik osztály után sajnos elszakadtam ettől a szerves kultúrától, ami (aktív és közösségi volt) mindent tartalmazott a bölcsőtől a sírig. A városba, városokba kerülve, inkább az ún. magas kultúra fogyasztója lettem, aminek feltétlenül

vannak számomra kedves emlékei, mozzanatai is, de a kettőt nem lehet egy napon sem említeni. Az utóbbi inkább ***individuális és passzív!***

Saját példáim előtt gondoljunk, arra a 11. sz-i híradásra (alig ezer éve!), amit a középkori **Szent Gellért-legenda** említ, amit munkadalnak minősítenek („... *miféle dallamú éneklés ez – kérdi Gellért... **Nóta** biz’ ez!* (feleli szerzetes társa, Walter) ... *Boldog egy asszony, aki másnak szolgálatába kerülve, köteles munkáját **ilyen kedvesen**, zúgolódás nélkül, **vidáman** látja el.*“)

Bővebb ismertetés és elemzés helyett három alapvető mozzanat ezen ősi példánál:

- ① Az esemény **nem szervezett**, véletlen, spontán!
 - ② **Idegenek** minősítik a magyar népi kultúra egy szeletét!
 - ③ Úgy szoktuk definiálni: **szép az**, ami érdek nélkül tetszik! /Itt (és a későbbiekben is) éppen érdekeik sérelme ellenére (alvadásukat „zavarja” az éneklés!)
- No de következzenek az ilyen jellemzőjű „gombjaim”, a történeteim!

1. Donbaszban

Az első történet az 1944/47. közötti időben a donyecki szénmedence egyik bányájánál zajlik, ahol a „malenkij robotra” elhurcoltak – köztük édesanyám is – „**segítették**” a Szovjetunióban a háború utáni újjáépítést. Korábban ez a téma tilos, de később is kerülendő volt. „Hivatásos történészek” nem is nagyon foglalkoznak ezzel, de lelkes amatőrök, szerencsére próbálják menteni a még menthetőt. /pl.: ☒1. Varga Vince: A tornai vár árnyékában. NDP Kiadó, Bp. 2019. I-II. 862.o.; 2. Lehotai Aladár: „Malenkij robot” - Gömöriek a szovjet lágerekben. Pozsony, 2019. ☒/

Ezekből sokmindent elolvastam, de ilyesmi sehol nem szerepelt, amit édesanyámtól hallottam (*ez is mutatja a valóság és a leírások viszonyát!*). A lágerekből a férfiakat a bányába vezényelték, akik kitermelték és a felszínre szállították a szenet, a nőknek a továbbszállításra kellett biztosítani. Ez úgy történt, hogy a bányai rakodóhoz egy magas építésű nyitott tehervagont toltak. A földön lévő szénhalmokból kellett a szenet a magas oldalfalon átlapátolni. A rendkívül nehéz fizikai munkát nem csupán a kiépítés hiánya, hanem az időjárás (forróság, hideg, szél, szénpor) is nehezítette.

Azt nem tudom, hogy mikor, miért és mennyi ideig, de a történet idején orosz nők is részt vettek a lapátolásban. És teljesen hihetetlen módon, abban a kis szünetben, amíg a tele vagont elhúzták és hozták helyette az üreset, édesanyámék – alélt pihenés helyett – nótára fakadtak, majd táncra is perdültek. Amikor megérkezett az üres tehervagon, abbahagyták a táncot és lapátot akartak ragadni. Az orosz nők azonban azt mondták, hogy „Nem, nem - nekik ez nagyon tetszik, ezért ne hagyják abba, folytassák és majd ők rakják a szenet a vagonba!”

Szerintem ez olyan cselekedet volt, ami felülmúl minden általam ismert módot (taps, éljenzés, virág, stb.) és a magyar kultúra tagadhatatlan elismerése! Ha „költői lennék”, talán a „**Vastaps Donbaszban**” címet adhattam volna ennek a résznek, de szerintem a valóság ennél több és meghatóbb.

2. A színhely USA

A második történetem helyszíne az USA, közelebbről Michigan államban Detroit, ahol a Chryslernek, az USA harmadik legjelentősebb autógyártójának a székhelye volt. Az idő pedig az 1970-es évek. Ugyanis ekkor kerül ide a történet főszereplője, az 1925-ben született Déner Gyula (a dalos pacsirta), akinek Írisz a fogadott unokahúga lett. A kapcsolat 1989-ben (sikeres) orvosi kezeléssel kezdődött. ... Regényes életéről csak annyit, hogy ő Kassán látta meg a napvilágot, s onnét (amerikai állampolgárságának született édesapja jogán) 1970-ben, a Kassai Gépgyár vegyi gépeinek tervezője és építője, a „szabadság földjére” léphetett. Szakmai tudása, habitusa és a magyarok ott kiérdemelt megbecsülése alapján beilleszkedése az autógyárban zökkenőmentes volt.

Az ott dolgozó magyarok a fárasztó munka után, lazításként együtt látogatták meg a gyár mellé telepített „vendéglátóipari egységet”. Ahol természetesen nem voltak egyedül, de a helyi szokásokba – mások egyéb elhajlásai mellett – belefért, hogy az alkohol feszültségoldó hatása után (bár Gyula bácsinál ehhez az sem kellett) dalra fakadjanak. A nótázó magyarok sorsa itt is az lett, hogy a – vegyes összetételű, de mindenképpen más kulturális gyökerű – törzsközönség nagy tetszéssel hallgatta őket. S amikor italukat felhörpintve távozni akartak, akkor sokszor gyűjtést rendeztek nekik, hogy igyanak még egy „rundót” és énekeljenek még!

Ezt szintén a magyar kultúra, pontosabban a közösségi nótázás olyan spontán elismerésének tartom, ami túlmutat bármiféle zsűri vagy közönségzavazás eredményén. Nem szép, nem irodalmi módon, de a helyzetet részlegesen tükrözően, ebben az esetben talán a „**Siker a kricsmiben**” alcímet lehetne adni.

3. A „távoli” Ausztria

Utolsó történetem helyszíne Ausztria, ezen belül Vorarlberg és Bregenz, az osztrák - svájci határon álló tartományi központ. Idő: az 1980-as évek. Itt rendelkezem a legtöbb információval, mert ezt magam éltem meg. Nyelvgyakorlás és némi pénzkereset okán nyaranta az Express Utazási Irodánál voltam idegenvezető. Terge Lajos az egyik turista csoportnak volt a vezetője, akikkel érdekes élményeink voltak a keletnémeteknél. Lajos engem „az idegen-vezetői pályafutásom” után még két alkalommal mozgósított. Először a Debrecen és Bregenz közötti kapcsolat keretében a kiutazó csoport tolmácsa voltam, amelynek ő volt a vezetője.

Amit most szeretnék felidézni, az a búcsúestén történt. A Schillingek elköltése során is voltak érdekességek, de a megmaradt „vagyonunktól”, Lajos kezdeményezésére, közösen kívántunk megszabadulni. A helyszín a szállásunkhoz közeli kávéház lett. Kérésemre a tulajdonos a terem végén összetolatta az asztalokat, így a közel 30 fős csoportunk azok körül tudott helyet foglalni. Mindenki látott és hallhatott

mindenkit. A többnyire tea, kávé, sör (süteményre már keveseknek tellett) rendelése közben és után felelevenítettük ott-tartózkodásunk legszórakoztatóbb mozzanatait, majd Lajos indítványára nótázni kezdtünk. Előtte megkérdeztem a tulajdonost, hogy ők hogyan viszonyulnak ehhez. Azt mondta nincs semmi gond, de azért elhúzták a terem közepén a nagy harmonikaajtót, amely a padlótól a plafonig elzárta a terem két felét egymástól. Bár mint később kiderült, csak az átlátást, de a hangokat nem. Így mi zavartalanul danolásztunk. Szintén Lajos javasolta, hogy menjünk szépen körbe és énekeljük el mindenkinek a kedvenc nótáját. Ezt annál inkább megtehettem, mert hallatlanul széles volt ezen a téren a „repertoárja”. Továbbá azt is meg kell jegyezni, hogy operaénekesi hangja volt. Ha a sors kegyesebb? hozzá (vagy inkább mostohább? - erről talán a végén), bőven operaénekes lehetett volna belőle. Így, mi élvezhettük a tenorját és azt, hogy segítségével a nótázás az ilyenkor szokásosnál is rendezettebben, jobb színvonalon valósult meg. Amikor a nótákkal körbe értünk, csekély itókánk is elfogyott, akkor mentem a pincért hívni, hogy számláinkat rendezzük. Közben a tulajdonost is megkérdeztem, hogy remélem a „hangoskodásunk” nem volt a többi vendég számára zavaró. *Biztosított arról, hogy egyáltalán nem, sőt!, vendégeinek kifejezetten tetszett ez a „műsor”*. Nem tudott semmit rólunk, az éppen lezáruló, rövid tartózkodásunkról, ezért kérte, hogy máskor is tiszteljük meg a kávéházát és mintegy ösztönzésként (feltehetően nem csupán az esztétikai élmény, hanem némi marketing megfontolások okán) felajánlotta, hogy a cég ajándékként mindenki megkapja még egyszer ugyanazt, amit rendelt, amiért már fizetett.

Talán nem véletlen, hogy ennek a szakasznak a megjelöléseként „**A kávéházi fellépés**” jutott eszembe. Hiszen itt már a korábbiakkal ellentétben másabb a közönység (de a tetszés kifejezése ugyanúgy önkéntes és spontán) és a pénz mellett megjelenik a kereskedelmi érdekeltség is, amely egyik „vágány” a népi kultúra egyes elemeinek és szereplőinek az ún. „magas kultúrába” vagy inkább a **szórakoztató iparba** emelésénél. A kultúra számomra a tanít – nevel – szórakoztat hármasságát jelenti, amelynél a szélsőséges egyoldalúság mindig veszélyes és „terméketlen”. Tudom, hogy különösen ezen a területen, nagyon nehéz megtalálni az „arany középutat”. A nagy tehetségek, a zsenik, sokszor „konfliktusosan” térnek el az átlagtól és vannak önpusztító zsenik is. Statisztikám nincs, de az általam ismert sok eset kapcsán különösen fájdalmas számomra azon csodált tehetségek sorsa, akik szerves közösség híján vagy abból kiszakítva önön hibájukon túl, zömmel a szélsőségessé vált, individualizált kulturális megnyilvánulás a „kultúripar” áldozataivá váltak. (Legutóbb éppen pl. Billie Holidayról olvastam ilyesmit!)

A kultúra hanyatttört sorsa, a kulturális átalakulások kapcsán már ifjúkorom óta eszemben van az az Arany Jánosnak tulajdonított mondás (forrását sajnos nem

ismerem), hogy arra a kérdésre, miért vállal időrabló munkát ahelyett, hogy az írásra koncentrálna, azaz „főfoglalkozású” íróvá válna, valami ilyesmit felelt: » *Azért, mert az ihlet, a múzsa kiszámíthatatlan, rendszertelen, de a konyhapénzt rendszeresen kell adni!* «

Nincs erről statisztikám, de a „magas műveltség” „főfoglalkozású” képviselői és a munka mellett ilyesmivel is foglalkozók kiemelkedő alkotásainál biztosan nincsenek túlzott hátrányban az utóbbiak. Ezt szűkkörű tapasztalataim csak megerősítik. Már jó ideje véletlenül kerültem el a MOÍKK éves őszi rendezvényére, s öröm, szellemi felüdülés számomra, hogy azokon azóta rendszeresen részt vehetek. Most ehhez egyre többször a Krúdy-kör is társul. Minden elismerésem ezen jó „közösség-pótlékok” szervezőinek és a „fő- és mellékfoglalkozású” művészeinek/kultúr-lényeinek!

Ha időtálléssel még irodalmat idézhetek?:

Finoman szólva a megpendített kulturális változásokhoz, átalakulásokhoz

(durvábban a közösségek, családok, népi kultúra felbomlásához, az elidegenedéshez) következzen tömören két művészi megfogalmazás:

- Elsőként ismét József Attilát idézném:

„Eszmélet ... *Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra.”*

- Illetve a MOÍKK egy nem főfoglalkozású verselőjének ide illő alkotása:

AUGUSZTUSI ÉG ALATT

<i>Virágszőnyeg fejem alatt, felettem csillagfény ragyog, zenélnek ősi titkokat légtérbe hulló csillagok.</i>	<i>Hová lettél nótás világ, ahol az asszony még dalolt?</i> <i>Gyermekei körbe állták, szemeikben fény honolt.</i>
<i>Női hang cseng népballadát, anyám hangján – oly régen volt –, te áldott, szép gyermekvilág amikor az Édes dalolt.</i>	<i>Álom volt csak? Igaz? Való? A gyermeki lét lényege. Költészet, égisz szárnyaló a magyar anya éneke!</i>

(Dr. Incze László, gyógyszerész)